

عنوان نشست: مصلحت زنان در آیات و روایات (اشتغال زنان و مصلحت)

شناسنامه نشست	
واحد برگزار کننده نشست:	دانشکده الهیئت و معارف اسلامی - گروه پژوهشی مطالعات بنیادین قرآن
مسئول نشست:	دکتر محمد شعبان‌پور (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
تاریخ برگزاری نشست:	۱۳۹۶/۰۲/۱۸
اعضای هیئت علمی:	دکتر حمیدرضا بصیری (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)، دکتر سعید رجحان (عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (ع)).
نمایندگان دستگاه‌های اجرایی مرتبط:	خانم دکتر فهیمه فرهمندپور (مشاور وزیر کشور در امور زنان و خانواده)
مسئله محوری نشست:	۱- حق اشتغال زنان در قرآن چگونه مورد توجه قرار گرفته است؟ ۲- با توجه به ابتدای احکام اسلامی بر مصالح و مفاسد واقعی، در صورتی که نتوان با عمومات قرآنی و یا دلایل دیگر حکم اشتغال زنان را به دست آورد، مصلحت در این باره چه اقتضا می‌کند؟ جواز یا عدم جواز؟ ۳- با توجه به عنصر مصلحت، کدام یک از نگرش‌های موجود (نگرش حداقلی، حداکثری و اعتدالی) درباره اشتغال بانوان، بیشترین قابلیت دفاع عقلانی دارد. ۴- آثار و پیامدهای شغلی زنان و راهکارهای مناسب آن چیست؟
سازمان‌های هدف توصیه سیاستی:	مجلس شورای اسلامی، سازمان برنامه و بودجه کشور، وزارت کار و امور اجتماعی

چکیده مباحث طرح شده:

نشست تخصصی «اشتغال زنان در قرآن و مصلحت» جهت آشنایی با مبانی قرآنی و نگرش‌های گوناگون درخصوص اشتغال بانوان در مناصب مدیریتی با تکیه بر مصلحت و همچنین شناخت افراد با وظایف و مصالح زنان در جامعه و ارائه راهکارهای قرآنی - عترتی مقابله با دیدگاه‌های افراطی و یا تفریطی در حوزه مفاهیم مرتبط با زنان برگزار شد. این امر محسوس بود که نقش‌های تعریف شده برای زنان در قرآن و روایات بررسی شود و دیدگاه مصلحت‌آمیز قرآن و روایات درباره زنان بازگو شود تا نگاه شرافتمندانه قرآن و روایات نسبت به زنان شناخته و ترویج شود.

خلاصه مباحث مطرح شده در این نشست عبارت‌اند از:

الف) درباره اشتغال بانوان دو نسخ آیات وجود دارد که عبارت‌اند از:

۱. آیاتی که بر جواز اشتغال بانوان دلالت می‌کند: نساء / ۳۳ (... وللنساء نصیب مما اکتسبن ...)؛ جمعه / ۱۰ (و ابتغو امن فضل الله)؛ داستان چوپانی دختران شعیب، قصص / ۳۳ و ...
۲. آیاتی که بر عدم جواز اشتغال بانوان استدلال شده است: الرجال قوامون علی النساء (۳۴) / نساء)؛ احزاب / ۳۳ (و قرآن فی بیوتکن ...)؛ احزاب / ۵۳ (... فاستلوهن من وراء حجاب ...) و ...

ب) با توجه به آیات فوق نگرش‌های گوناگونی با تکیه بر مصلحت، درخصوص اشتغال زنان وجود دارد:

۱. نگرش حداقلی: این رویکرد در حوزه شریعت و حقوق تنها بر بعد فردی احکام تکیه نموده و از احکام اجتماعی تفسیر فردگرایانه ارائه نموده است لذا بینش فقهی جامع‌نگر نیست؛ و مدیریت زنان را به‌عنوان مسئله اجتماعی نمی‌نگرند بلکه همواره اندیشه و عملکرد خویش را بر نصوص دینی و سیره اولیای دین و نیز مصالح دین و ملت توجیه می‌کنند بر همین اساس به بحث مدیریت بانوان پرداخته‌اند و از آنجا که حامیان دیدگاه

مخالف در این عرصه آنان را به چالش کشیده‌اند برای نفی هر گونه تصدی مناسب کلان توسط بانوان به آیات دسته دوم استناد کرده‌اند.

۲. نگرش حداکثری: این گروه در چارچوب مدرنیته و درصدد همخوانی اسلام با مؤلفه‌های فرهنگ مدرن‌اند. از جمله این مؤلفه‌ها، مدل‌های غربی مشارکت زنان با محوریت مراعات تساوی زن و مرد و عدم تبعیض براساس جنسیت است. این دیدگاه درخصوص آیات مورد استناد توسط گروه قبلی، با اتکا به روش هرمنوتیک جدید فلسفی (تفسیر متن) دست به توجیه و تأویل زده‌اند؛ و آیات محدودکننده مدیریت زنان را مربوط به شرایط عصر نزول می‌دانند و معتقدند که تفسیر قرآن عصری بوده و شأن تاریخی دارد؛ و در بیشتر مواقع آیات قرآن را به‌ویژه در بحث احکام فقهی زنان، جزئی‌نگر تفسیر می‌کنند؛ و حتی برخی از این گروه (نصر حامد ابوزید) معتقدند مباحث اجتماعی زنان را باید از بیرون دینی تحلیل کرد نه درون دینی.

- نگرش اعتدالی: این دیدگاه عنصر پویایی اسلام را در یک مجموعه منظم و به‌طور جامع و با توجه به مبانی سعادت محور مدنظر قرار داده و به‌دوراز هر گونه تعصبات و توجه به بنیان و استحکام خانواده و با عنایت به مقتضیات زمان و شرایط ناشی از تکنولوژی و راه‌آبی در عرصه کلان اجتماعی سعی در ارائه تفسیر معقول و منطقی از آیات مربوط به زنان دارند. به‌عنوان مثال، شمول قوامیت مرد بر زن را منحصر به محیط خانواده می‌دانند نه عام و برداشت از آیه در ناتوانی زن در تصدی مدیریتی را ناتمام می‌دانند. سید قطب، علامه فضل الله و برخی قرآن‌پژوهان معاصر در این گروه قرار دارند. نتیجه سه نگرش و وجه جامع میان دیدگاه‌های ۳ گانه عنصر مصلحت است یعنی: گروه اول: مصلحت فردی و نوعی زنان را محور قرار دادند. گروه دوم: مصلحت اجتماعی را منظور کرده‌اند. گروه سوم: جمع بین مصلحت فردی و اجتماعی را منظور نموده‌اند. ولی هیچ‌کدام برای درجه‌بندی مصالح در هر حوزه معیاری ارائه نکرده‌اند.

توصیه‌های سیاستی:

- مجموع دیدگاه‌های سخنرانان و راهکارهایی که ارائه فرموده‌اند به شرح زیر می‌باشد.
۱. لزوم ترویج نگاه کرامت‌آمیز قرآن و روایات به زنان: قرآن کریم مرد و زن را دارای کرامت دانسته و از آن‌ها به نیکی یاد کرده است. همچنین برای هیچ‌یک از آن‌ها برتری قائل نشده است مگر با تقوا. خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ» (حجرات / ۱۳). ای مردم ما شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را ملت ملت و قبیله قبیله گردانیدیم تا با یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید در حقیقت ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شماست بی تردید خداوند دانای آگاه است؛ بنابراین ملاک برتری نزد خداوند متعال تقوا و پرهیزکاری است. خداوند متعال در جای دیگر بیان می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (اسراء / ۷۰)؛ و به راستی ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم که در این آیه نیز به جنسیت خاصی اشاره نکرده است و برتری را به جنسیت خاصی نسبت نداده است؛ بنابراین نگاه قرآن نسبت به زنان و مردان یکسان است.
 ۲. جواز اشتغال زنان: بیشتر فقها یا بهتر است گفته شود نزدیک به عموم نظر فقها در مورد اشتغال زنان، جواز اشتغال زنان را نشان می‌رساند؛ و این را از آیات قرآن نیز می‌شود اثبات کرد. برخی از محققین می‌گویند، برخی آیات دلالت بر جواز اشتغال زنان در قرآن دارند. به عنوان مثال عموم آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ...» (مائده / ۱). ای کسانی که ایمان آورده‌اید به قراردادهای خود وفا کنید... این آیه عام است و تقیید یا تخصیصی نخورده است که مخصوص مردان باشد؛ بنابراین زن هم می‌تواند وارد مسائلی مانند عقد و تجارت و کسب و کار شود. یا آیه «وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ» (جمعه / ۱۰)؛ و فضل خدا را جویا شوید این آیه نیز عام است و فضل خدا در این آیه منحصر به این نیست که خداوند بخششی عطا کند بلکه شامل این هم می‌شود که انسان باید دنبال کسب و کار برود و بهره خود را بگیرد. آیه دیگری که صراحت بیشتری در این زمینه دارد، آیه ۶ سورة مبارکه طلاق است

که دربارهٔ زنان می‌فرماید «فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاتُّوهُنَّ أَجُورَهُنَّ» (اگر برای شما [بچه] شیر می‌دهند مزدشان را به ایشان بدهید). در این آیه بحث، در مورد اجر و مزد گرفتن است. پرواضح است که در اینجا زن دارد خدمتی انجام می‌دهد که شیردهی است و در مقابل این خدمت مزد دریافت می‌کند یعنی خداوند امر کرده که مزدش داده شود.

از مجموع آیات بیان شده حدس ما نسبت به جواز اشتغال زنان قوی می‌شود اما نمی‌توان به‌طور قاطع گفت که اشتغال زنان جواز دارد. در اینجا روایات ورود پیدا می‌کنند و می‌توان با استفاده از روایات، این نظر را تثبیت کرد. روایتی در این خصوص در مورد زنی وجود دارد به نام زینب عطاره که عطر فروش بوده است. معروف است که وی از یمن عطر می‌آورده و می‌فروخته و گاهی هم برای عطر فروشی نزد همسران پیامبر اکرم (ص) می‌آمده. یک بار پیامبر اکرم (ص) وارد خانه شد و فرمود بوی خوشی در خانه می‌آید. زینب عطاره به پیغمبر اکرم (ص) اشاره کرد و گفت این بوی خوش از وجود شماست. خلاصه پیامبر کار او را تقریر کرده و تعدادی از آداب خرید و فروش را به وی آموخته است. (فروع کافی، ج ۵: ۱۵۱) این روایت می‌تواند تأیید مطالب بیان شده باشد.

۳. اشتغال زنان با سه رویکرد و سه مصلحت مطرح می‌شود: مصلحت اخلاقی، مصلحت اشتغال زنان با سه رویکرد و سه مصلحت ثانوی. همچنین اشتغال زنان باید در دو حیطه بررسی شود: اخلاقی - حقوقی و مصلحت ثانوی. همچنین اشتغال زنان باید در دو حیطه بررسی شود: اشتغال زنان مجرد، اشتغال زنان متأهل؛ که نیاز است در اشتغال زنان به خصوص در جامعه امروز به این تقسیم‌بندی‌ها توجه شود تا بتوان به نتیجه قابل قبولی دربارهٔ اشتغال زنان دست یافت تا هم به نفع جامعه باشد و هم به نفع خانواده و خود زن؛ و به تبع آن از آسیب اجتماعی مصون ماند.

۴. رعایت تناسب اشتغال زنان با مسئولیت او در خانه: زنان در خانه و خانواده مسئولیت‌ها و وظایف مهم و بزرگی دارند. بحث تربیت فرزندان، خانه‌داری و... که لازم است به آن‌ها توجه کند و در اشتغالی که می‌خواهد به آن روی آورد، به این نکته توجه کند. زن باید در انتخاب شغل دقت لازم را مبذول دارد و اشتغال نباید وی را از وظایفش نسبت به خانه و خانواده باز دارد.

۵. نگاه قرآن به حوزه جنسیت: باید بررسی شود که نگاه قرآن به جنسیت چیست و آیا برای هر کاری ملاک را جنسیت قرار داده است؟ آیا لازم است که اشتغال زنان را از قرآن ثابت کرد و آیا آیه‌ای در مورد اشتغال مردان وجود دارد؟ مدلول مطابقی آیات بر اشتغال به قشر خاصی دلالت ندارد و در قشر آن از مدلولات التزامی جهت اثبات اشتغال استفاده می‌شود که از این روش می‌توان هم اشتغال مردان و هم اشتغال زنان را اثبات کرد.
۶. نقش حکومت اسلامی درباره اشتغال زنان: حکومت اسلامی موظف است تا شرایطی را فراهم آورد که زن بتواند شغلی را انتخاب کند که هم بتواند به شغل خود برسد و هم بتواند به وظایف خود در خانه رسیدگی کند. شغل‌هایی که حکومت اسلامی برای زن در نظر می‌گیرد، نباید به گونه‌ای باشد تا زن ناچار باشد تمام وقت خود را در خدمت شغل قرار دهد و از خانواده دور باشد و یا این که مجبور شود همیشه در خانه بماند و نتواند برای خود شغلی را برگزیند.
۷. رعایت حق اولویت در اشتغال: در حکومت اسلامی، اولویت شغل باید به مردان داده شود. چرا که این مرد است که وظیفه تأمین نیازهای اقتصادی را در خانواده بر عهده دارد. دلیل این امر را می‌توان با استناد به آیه ۳۴ سوره مبارکه نساء، در ماده ۱۱۰۵ و ۱۱۰۶ قانون مدنی و همچنین نظر فقها جستجو کرد.

افزون بر آن، یکی از کارکردهای اولویت‌دادن شغل به مردان، رونق و افزایش بیشتر ازدواج در جامعه است؛ چرا که بسیاری از مردان جوان به سبب نداشتن شغل و به دنبال آن نداشتن سرمایه لازم جهت تشکیل زندگی، از ازدواج کردن امتناع می‌ورزند یا این که زنان به خواستگارانی که شغل مناسبی نداشته باشند، جواب رد داده و این مسئله موجب کاهش چشمگیر ازدواج می‌گردد؛ بنابراین اولویت دادن شغل به مردان می‌تواند تا حد زیادی این مسئله را حل کند و به افزایش ازدواج در جامعه کمک کند.

۸. ویژگی‌های شغل مناسب زنان: دو نقش عمده‌ای که آفرینش بر دوش زن نهاده و از عهده دیگران خارج است، نقش «همسری» برای مرد و «مادری» برای فرزندان است که هیچ چیز نباید به آن خدشه وارد کند. علاوه بر آن دو، حفظ کرامت انسانی زن و حفظ آرامش

و لطافت و طراوت زن باید لحاظ شود لذا در تصمیم‌گیری اشتغال زنان موارد ذیل باید لحاظ شود:

۱. کار مطابق با «توان»، «علاقه» و «استعداد» فرد باشد.
۲. «اصل کرامت منزلت عالی بشر» باید در نظر گرفته شود.
۳. محیط کار با دو خصلت زن، «لطافت» و «طراوت» که حاصل این دو «متافت» است سنخیت داشته باشد.
۹. مزایای اشتغال زنان: اشتغال زنان اگر همسو با تعالیم اسلامی و در راستای تحقق اهداف اسلامی باشد و در این بین به دین مبین اسلام ضرری وارد نشود، می‌تواند به صلاح زنان باشد. حتی در مواردی اشتغال زنان لزوم پیدا می‌کند؛ به ویژه در مواردی که مربوط به مسائل زنانه است؛ مانند مامایی و ... که در این نوع از شغل‌ها، باید زنان ورود پیدا کنند تا لطمه‌ای به حقوق زن و خانواده و همچنین تعالیم اسلامی وارد نشود. علاوه بر آن مزایای دیگری می‌توان برای آن برشمرد مانند:
 ۱. استفاده از استعدادها و توانمندی‌ها
 ۲. به‌کارگیری احساسات نیرومند زنانه در مشاغل مرتبط (مثل آموزش ابتدایی و ...)
 ۳. کسب مهارت‌های اجتماعی
 ۴. کسب درآمد و کمک به اقتصاد خانواده
۱۰. پیامدهای اشتغال زنان: هر شغلی چه برای زن و چه برای مرد، علاوه بر این که باید در چارچوب شئون اسلام باشد، لازم است که شغل آن‌ها در چارچوب شئون خانوادگی نیز باشد و به حقوق خانوادگی نیز لطمه‌ای وارد نشود. در غیر این صورت آن شغل هم برای زن و هم برای مرد جایز نیست چرا که موجب از هم گسیختگی نظام خانواده و به تبع آن صدمه دیدن مرد و زن و در صورت داشتن فرزند، صدمه‌های حادثی به فرزندان وارد می‌شود. شغل زن نباید به حجاب و عفت وی لطمه وارد سازد. زن باید کاری را برگزیند که در آن مجبور به بدحجابی و از دست دادن بهترین زینت خود نشود که این عمل کرامت وی را پایین می‌آورد. بهترین حصار و ارزنده‌ترین زینت زن حجاب

وی است که نباید به راحتی آن را از دست دهد. از این روی به برخی از پیامدهای شغلی زنان اشاره می‌شود:

۱. برخی مواقع باعث تغییر ماهیت و جایگاه زن و مرد در خانواده می‌شود؛ زیرا استقلال مالی زن به وظایف ذاتی مرد خدشه وارد می‌کند و با مرور زمان، موجب بیگانگی مرد با وظایف خود و باعث سستی بنیان خانواده می‌شود.

۲. انتقال خستگی ناشی از کار بیرون منزل، به خانه و عدم آمادگی جسمانی و روانی برای برآوردن نیازهای روانی، عاطفی و جنسی خود و همسر.

۳. تنها گذاشتن فرزند در منزل توسط مادران، می‌تواند از عوامل آسیب‌زا و زمینه انحراف فرزندان باشد.

۴. تعامل و ارتباط با جنس مخالف در محیط کار ممکن است باعث آسیب‌پذیری جسمی روحی و اخلاقی شود و می‌تواند باعث از بین رفتن حُجب و حیا و عفت اجتماعی شود.

۵. به دلیل عدم حضور کم‌تر در خانه و استفاده بیش از اندازه از غذاهای آماده و ناسالم باعث مشکلات تغذیه‌ای و رشد جسمانی اعضای خانواده خواهد شد. احساس گناه مهم‌ترین احساس منفی مادران شاغل است که به علت عدم حضور در کنار فرزندان ایجاد می‌شود.

۶. پر شدن مشاغل جامعه و در نتیجه بالا رفتن سن ازدواج و آمار بیکاری مردان که وظیفه اصلی تأمین هزینه‌های زندگی را دارند.

۱۱. راهکارهایی برای اشتغال زنان: برخی از راهکارها عبارت‌اند از:

۱. بسترسازی و ایجاد زمینه‌های مناسب شغلی برای بانوان توسط دولت اسلامی.

۲. شوهران در حد توان و در شرایط مقتضی، نسبت به پرداخت مهریه به همسرشان اقدام کنند.

۳. با توجه به پیش‌رفت فناوری و اطلاعات و ارتباطات، بسیاری از مشاغل و فعالیت‌های آموزشی، پژوهشی و مطالعاتی را می‌توان در خانه انجام داد. این کار ضمن پرکردن اوقات فراغت باعث ارضای «حس خود شکوفایی» در بانوان می‌شود.

۴. دولت تدبیری کند تا مشاغل خانگی را جزء مشاغل رسمی قرار دهد و همه مزایای کارگری یا کارمندی را منظور کند. می‌توان نیمی از حقوق را دولت و نیمی دیگر را از حقوق شوهران پرداخت کند.

۱۲. تأیید رهبری نظام بر اشتغال زنان: حسن ختام این بحث را با فرمایشات مقام معظم رهبری پی می‌گیریم که ایشان نیز بر اشتغال زنان تأکید می‌ورزد و بیان می‌کند که اسلام با کار کردن زنان نه تنها موافق است، بلکه تا آنجا که با شغل اساسی او که مهم‌ترین شغل او نیز هست، یعنی تربیت فرزند و حفظ خانواده مزاحم نباشد، شاید لازم هم می‌داند؛ اما اشتغال زنان نباید به گونه‌ای باشد که اختلاط با مردان صورت پذیرد و همچنین زن به دنبال شغل‌هایی که با روحیات زنانه ناسازگار است، نرود. اشتغال زنان باید به صورتی باشد که موجب تضییع حقوق زوجیت و خانواده نگردد. محیط کاری زن باید به صورتی باشد که اختلاط با مردان و نامحرم‌ها صورت نگیرد و حتی‌الامکان از نزدیکی با مردان پرهیز کند. چرا که این از حقوق خانواده است که زن بیرون از خانه شخصیت خویش را حفظ کرده و از تکلم بی‌مورد با مردان غریبه بپرهیزد تا شأن زن و خانواده حفظ شود.